

Michał Małek

**ELEMENTY EDUKACJI MEDIALNEJ W SZKOLNYCH
PODRĘCZNIKACH KATECHETYCZNYCH
FUNKCJONUJĄCYCH NA TERENIE DIECEZJI
WARSZAWSKO-PRASKIEJ**

Media we współczesnym świecie stały się narzędziem o istotnej sile oddziaływania na społeczeństwo. Nie tylko informują o rzeczywistości otaczającej człowieka, ale mogą ją dowolnie kreować. Z działalności mediów mogą wynikać różne problemy moralne. Media stwarzają człowiekowi możliwość rozwoju, ale niekiedy także prezentują lub promują treści, które uderzają w godność człowieka. Należy wspomnieć cyberprzemoc, pornografię, działalność sekt czy kłamliwe reklamy.

Rozporządzenie MEN z 27.08.2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół¹ nakazuje, by wszyscy nauczyciele przygotowywali swoich uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania środków społecznego przekazu, czyli edukacji medialnej. Ponieważ nie ma w szkole odrębnego przedmiotu edukacja medialna, zalecenie bez doprecyzowania celów i podstawy programowej wydaje się być mało realne. W katechezie sytuacja jest inna, ponieważ Kościół od początku istnienia mediów podkreślał znaczenie wychowania do mediów. Jednym z ważnych dokumentów Kościoła, w któ-

---

¹ Dz.U. 2012, poz. 977.

rym podkreślono znaczenie takiego wychowania był dekret *Inter Mirifica* Soboru Watykańskiego II². Edukacja medialna to obowiązek moralny zarówno dla nadawców, jak i odbiorców. Kościół reaguje na nowe środki przekazu, o czym świadczą liczne dokumenty Papieskiej Rady ds. Środków Przekazu dotyczące Internetu np. *Kościół a Internet* czy *Etyka a Internet*. Podkreślono w nich jak ważnym dla młodego pokolenia jest właściwe i odpowiedzialne nauczanie jak funkcjonować w cyberprzestrzeni. Potrzebę wychowania do mediów silnie akcentował św. Jan Paweł II. Zarówno rodzice, jak i szkoła powinni nauczyć młodych ludzi umiejętności właściwego korzystania z informacji i dokonywania właściwego wyboru w sposób niezależny i odpowiedzialny. Od 1967 r. problemy te również podejmowane są w przemówieniach papieża na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu. Jak podkreśla P. Drzewiecki „Kościół wzbogacił edukację medialną o aspekty moralne”³. We współczesnym świecie nie wystarczą apele o właściwe wychowanie do mediów, powinien być to odrębny przedmiot, dzięki któremu młodzież będzie miała szansę na odnalezienie się w zalewie informacji i będzie mogła dokonywać właściwych wyborów.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce umożliwia nauczycielom religii wychowywanie do mediów. Jednak w podstawie programowej kształcenia ogólnego brak jest jednoznacznych zaleceń dotyczących edukacji medialnej. Powoduje to, że nauczyciel religii musi sam łączyć treści przekazywane na lekcji religii z zaleceniami dotyczącymi edukacji medialnej, które są rozproszone.

Edukacja medialna jest definiowana jako wychowanie do korzystania z mediów⁴. Takie podejście określa się mianem podejścia humanistycznego. Przeciwnieństwem jest podejście technologiczne, w którym najważniejszą staje się umiejętność praktycznego stosowania technik medialnych. Media mogą człowiekowi pomagać w rozwoju duchowym, albo rozwój ten uniemożliwiać lub wręcz niszczyć.

² <https://ekai.pl/biblioteka/dokumenty/x193/dekret-o-srodkach-spolecznego-przekazu-inter-mirifica/> dostęp: 18.09.2016 r.

³ P. DRZEWIECKI, *Edukacja medialna a nauczanie religii w szkole*, Warszawa 2013, s. 74.

⁴ P. DRZEWIECKI, *Edukacja medialna...*, s. 27.

czyć⁵. Dlatego pomoc wychowawców, rodziców, nauczycieli czy katechetów jest tak ważna dla rozwoju młodych ludzi i uwrażliwienia ich na niebezpieczeństwa, jakie przynosi świat mediów. Biskup Lepa wyróżnia postawy pozytywne kształtowane przez media oraz negatywne⁶. Postawy pozytywne to m.in. postawa dialogu, szerokich horyzontów oraz tolerancji. Dzięki pozytywnemu wpływowi mediów osoba może stać się bardziej twórcza, może łatwiej budować relację z innymi ludźmi, pełniej odbierać otaczającą rzeczywistość i mieć do niej przychylny stosunek. Niestety media mogą wywierać również wpływ negatywny. Do takich negatywnych postaw biskup Lepa zalicza: uległość wobec propagandy, makiawelizm oraz zgodę na bycie manipulowanym. Takie negatywne postawy stanowią „permanentnym zagrożeniem dla młodego odbiorcy”⁷. Dlatego odbiorcy, zwłaszcza uczniowie, powinni być do mediów właściwie wychowywani, szczególnie ważne jest wykształcenie odpowiednich postaw, które będą uodporniać na negatywny wpływ mediów. Trzy, wspomniane wcześniej, pozytywne postawy są niezbędne w wychowaniu do mass mediów i są wymieniane w najważniejszych dokumentach Kościoła podejmujących problematykę mass mediów⁸.

Sobór Watykański II w dekrecie *Inter mirifica* apelował o edukację medialną odbiorców. Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu w 1971 r. wydała dokument *Communio et progressio*⁹, który realizował dyrektywy Soboru m.in. postulat edukacji medialnej w seminariach. Większość krajów Europy Zachodniej wprowadziła edukację medialną do szkolnych programów, często jako odrębny przedmiot. W Polsce edukacja medialna nie jest realizowana w ramach odrębnego przedmiotu, jedynie jej elementy zostały uwzględnione w podstawach programowych niektórych przedmiotów nauczania. O tym, jak ważną jest działalność na polu edukacji, przygotowującej

⁵ A. LEPA, *Pedagogika mass mediów*, Łódź 2007, s. 32.

⁶ A. LEPA, *Pedagogika mass mediów...*, s. 154–169.

⁷ A. LEPA, *Pedagogika mass mediów...*, s. 162.

⁸ Biskup Lepa wymienia cztery dokumenty: *Dekret o Środkach Społecznego Przekazywania Myśli Inter mirifica*, *Communio et progressio*, *Orientationis, Aetatis novae*, zob. A. LEPA, *Pedagogika mass mediów*, s. 173.

⁹ http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/documents/rc_pc_pccs_doc_23051971_communio_en.html dostęp: 19.09.2016 r.

społeczeństwo do odbioru przekazów medialnych świadczy powstanie Polskiego Stowarzyszenia Edukacji Medialnej i Dziennikarskiej im. Jana Pawła II, którego statut został zatwierdzony 27 listopada 2008 r. przez Konferencję Episkopatu Polski. Jest to organizacja zrzeszająca wykładowców edukacji medialnej i dziennikarskiej, rzeczników instytucji kościelnych i duszpasterzy ludzi mediów¹⁰.

Nauczyciel powinien zdawać sobie sprawę, że kształtowanie umiejętności odnalezienia się przez uczniów w świecie mediów to niezwykle ważna nauka na całe przyszłe życie. Zadania związane z kształceniem umiejętności korzystania z mediów przedstawia P. Drzewiecki¹¹. Autor podkreśla, jakie fundamentalne znaczenie ma doskonalenie zdolności komunikacyjnych uczniów oraz omawia te kompetencje, które są związane z rozwojem współczesnych mediów: znajomością technik medialnych, pogłębianiem wiedzy o zjawiskach kultury tworzonej przez środki przekazu, krytycznym odbiorem tekstów medialnych i kreatywnym wykorzystywaniem nowych technologii medialnych. W Polsce edukacji medialnej stawia się głównie cele dydaktyczne, w tym: zapobieganie negatywnym skutkom funkcjonowania mediów, umiejętność posługiwania się mediami, ich krytyczna ocena, udział we współtworzeniu rzeczywistości medialnej i twórcze uczestnictwo w społeczeństwie informacji¹². Z celów tych wynikają zadania edukacji medialnej; do najważniejszych z nich należą: poznanie języka mediów, zdobycie o nich wiedzy, ale również edukacja „przez” media tzn. zaangażowanie się w tej edukacji samych mediów¹³. Aby cele te mogły zostać zrealizowane postulowano, by edukacja medialna stała się samoistnym przedmiotem na wszystkich poziomach edukacyjnych, a nauczyciele zdobyli odpowiednie przygo-

¹⁰ Założenia tej organizacji zostały szczegółowo omówione przez jej przewodniczącego i głównego inicjatora ks. prof. A. Lewka w: A LEWEK, *Polskie stowarzyszenie edukacji medialnej i dziennikarskiej im. Jana Pawła II dokumentacja powstania i organizacji*, Warszawa 2009.

¹¹ P. DRZEWIECKI, *Edukacja medialna a nauczanie religii w szkole*, Warszawa 2013, s. 119–146.

¹² A. LEPA, *Funkcja logosfery w wychowaniu do mediów*, Łódź 2008, s. 41–42.

¹³ W. STRYKOWSKI, *Edukacja czytelnicza i medialna w szkole – założenia, cele i metody realizacji*, [w:] *Przygotowanie nauczycieli do odbioru mediów*, Opole 2000, s. 5–15.

towanie¹⁴. Ponieważ media mogą wywierać wpływ negatywny na odbiorców równie ważne obok celów dydaktycznych stają się cele wychowawcze. Dlatego ważny jest postulat wychowania do mediów¹⁵. W wychowaniu do mediów w młodym człowieku należy kształtować trzy postawy: kontemplacji, krytycyzmu i twórczości¹⁶.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce została uchwalona przez Konferencję Episkopatu Polski 8 marca 2010 r.¹⁷ Podkreślono, że zadaniem katechezy jest doprowadzenie nie tylko do spotkania z Jezusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębokiej z Nim zażyłości¹⁸. Inicjatywy Kościoła powinny wspierać człowieka w jego upodabnianiu do Jezusa i włączaniu do wspólnoty Jego uczniów. Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce z roku 2001 ukazuje sens oraz główne zasady nauczania religii w szkole¹⁹. Dzięki celom wykazanim w tych dokumentach lekcje religii dają możliwość realizowania edukacji medialnej. Lekcja religii ze względu na swe wychowawcze znaczenie oraz korelację z innymi przedmiotami ma stać się bowiem prawdziwie „elementem koniecznego dialogu interdyscyplinarnego”²⁰. Podstawa programowa odnosi się do poszczególnych etapów edukacji szkolnej, zawiera m.in. wykaz treści – wymagań szczegółowych innych przedmiotów szkolnych, służących korelacji religii z edukacją szkolną. Nie zawsze cele edukacji medialnej zostały wyrażone wprost. Jednak świadomość jak ważna, dla właściwego kształcenia osoby ludzkiej, jest jej funkcja wychowawcza powinna skutkować staraniami nauczyciela, by wprowadzać jej elementy przy różnych tematach lekcji. W tej części artykułu dokonano przeglądu podstawy programowej

¹⁴ A. DMOWSKA, *Edukacja medialna w polskich programach szkolnych* [w:] J. ADAMOWSKI, M. JABŁONOWSKI (red.) *Polskie media u progu XXI w.*, Warszawa 2001, s. 75–82.

¹⁵ M. BRAUN-GAŁKOWSKA, *Wychowanie do korzystania ze środków masowego przekazu* [w:] F. ADAMSKI (red.) *Kościół a kultura masowa*, Kraków 1987, s. 196–200.

¹⁶ M. BRAUN-GAŁKOWSKA, *Pedagogika mediów potrzebą szkoły XXI w.* [w:] J. DETKO, *Pedagogika mediów*, Kielce 2000, s. 11–30.

¹⁷ <http://www.katecheza.episkopat.pl/index.php/menu/nauczanie-religii-w-szkole/dokumenty-koscielne/32-podstawa-programowa-2010>, dostęp: 19 września 2016 r.

¹⁸ por. DOK 80.

¹⁹ PDK 82–96

²⁰ por. DOK 73.

pod kątem tematów, przy których bez naruszenia ich spójności i ciągłości logicznej można starać się wprowadzać na lekcjach religii edukację medialną. Ponieważ w dalszej części zostały omówione obowiązujące podręczniki, w przybliżeniu zagadnień podstawy programowej katechezy ograniczono się tylko do tych etapów edukacyjnych.

Klasy 1–3 obejmują dzieci w wieku 6–9 lat. Jest to okres, określane jako czas od aktywności zabawowej do uczenia się. W tym wieku następuje rozwój wrażeń i spostrzeżeń, pamięci i mowy. Własna aktywność stanowi ważny czynnik rozwoju. Wraz z rozwojem mowy rozwija się umiejętność myślenia – z myślenia konkretnego przeobraża się w myślenie abstrakcyjno-słowne. Warto pogłębić charakterystykę tego okresu życia o spostrzeżenia dotyczące rozwoju moralnego i społecznego. Rozwój moralny w rozpoczętej katechizacji szkolnej dzieli się na dwie fazy: rozwój postępowania moralnego i rozwój pojęć moralnych²¹. Dziecko zaczyna się identyfikować ze swoim otoczeniem i jego normy uznawać za swoje; czynnikiem, który sprzyja w rozwoju moralnym jest zdolność do współczucia. Dziecko wierzące, które uczy się religii wie, że normy moralne pochodzą od Boga (10 przykazań), zna zalecenia moralne Jezusa Chrystusa (z Kazania na górze). Wychowanie religijne kształtuje postawę moralną. Czyn ma być świadomy i dobrowolny wypływający z miłości Boga i bliźniego²². W środowisku szkolnym rozwija się życie społeczne, w tym wieku dzieci uznają autorytet nauczyciela, stopniowo wzrasta ich poczucie przynależności do klasy, w klasie 3 zawierają już przyjaźnie. Z tematów katechezy można wybrać te, które sprzyjają wprowadzaniu elementów edukacji medialnej. Formacja moralna zaleca, by uczeń wyjaśniał jakie postawy sprzeciwiają się Bożym przykazaniom, na czym polega postawa prawdomówności i uczciwości. Zadaniem katechezy jest kształtowanie umiejętności szukania płaszczyzn szerzenia dobra i królestwa Bożego w swoich środowiskach. Uczeń powinien odróżniać dobro od zła, wykazywać wrażliwość na ich przejawy. Zadaniem nauczyciela jest pokazanie

²¹ R. VASTA, M. HAITH, S. MILLER, *Psychologia dziecka*, Warszawa 1995, s. 480.

²² S. KULPACZYŃSKI, *Psychologia rozwojowo-wychowawcza nie tylko dla katechetów*, Lublin 2009, s. 139.

jak można czynić dobro w klasie, rodzinie, parafii. Z pewnością może on wskazać przykłady pochodzące z mediów.

Dzieci w wieku 9–13 lat przechodzą okres preadolescencji. Zaczynają się zmieniać fizyczne i psychiczne. Rozpoczyna się dorastanie fizjologiczne, społeczne, emocjonalne i kulturowe. Następuje rozwój wyobraźni w połączeniu z fantazją. W procesie kształtowania woli pojawia się przekora, następuje rozluźnianie więzów rodzinnych i intensyfikacja kontaktów poza domem. Może doprowadzać to do konfliktów z najbliższymi. Następuje rozwój krytycyzmu i wzrasta znaczenie grup rówieśniczych. Mogą również pojawiać się trudności wychowawcze. Jedną z nich jest brak umiaru w korzystaniu z mediów²³. Coraz powszechniejsze jest uzależnienia od Internetu czy telefonu komórkowego. Dlatego, jak podkreślają psycholodzy, współczesne środki komunikacyjne winny być używane świadomie, ale tego należy nauczyć²⁴.

Należy zaznaczyć, że w każdym etapie edukacyjnym bardzo wiele zależy od katechety. W ramach lekcji religii jest wiele tematów, które mogą stanowić punkt wyjścia dla edukacji medialnej. Są to głównie tematy obejmujące wychowanie religijne, w których zgodnie z zaleceniami Kościoła powinno przygotować się uczniów do lepszego i świadomego odbioru mediów; przykłady zostaną wskazane poniżej.

Dla każdego z etapów edukacyjnych analiza objęła: podręczniki uczniów, poradniki metodyczne, rozkłady nauczania i plany wynikowe.

W klasach 1–3 szkoły podstawowej na terenie Diecezji warszawsko-praskiej obowiązuje seria podręczników „W drodze do Wieczernika” pod redakcją A. Frączak i ks. Szewczyka. W poszczególnych klasach uczniowie korzystają:

- w klasie I szkoły podstawowej z podręcznika „W imię Ojca, i Syna i Ducha Świętego”, który zawiera 54 katechezy;
- w II klasie podręcznik „A oto Ja jestem z wami” – zawierający 52 katechezy;
- w klasie III podręcznik „Kto spożywa moje Ciało, ma życie” – opisano w nim 57 katechez

²³ S. KULPACZYŃSKI, *Psychologia rozwojowo-wychowawcza...*, s. 145.

²⁴ M. DRÓZDZ, *Umiar w korzystaniu z mediów*, [w:] J. STALA (red.), *Wychowanie dzieci w młodszym wieku szkolnym cz. I wychowanie ogólne*, Tarnów 2006, s. 165–186.

Łączna liczba jednostek lekcyjnych w klasach 1–3 wynosi 163. Treść katechez skupiona jest wokół tematu inicjacji, co ma związek z przygotowaniem do pierwszej spowiedzi i I Komunii Świętej. Analiza planów wynikowych, rozkładów nauczania, podręczników metodycznych i podręczników ucznia wykazała, że w żadnej ze 163 lekcji przewidzianych na klasy 1–3 szkoły podstawowej nie występują treści edukacji medialnej.

W klasach 3–6 szkoły podstawowej na terenie Diecezji warszawsko-praskiej obowiązuje seria podręczników z programu „Poznaję Boga i w Niego wierzę” autorstwa ks. M. Czyżewskiego. W poszczególnych klasach obowiązują:

- w klasie czwartej szkoły podstawowej podręcznik „Jestem Chryścijaninem” – 55 jednostek lekcyjnych;
- w klasie 5 szkoły podstawowej „Poznaję Boga i w Niego wierzę” – 54;
- w klasie 6 szkoły podstawowej „Wierzę w święty Kościół powszechny” – 49,

co daje łączną liczbę 158 lekcji. Podobnie, jak w przypadku wcześniejszego etapu zanalizowano plany wynikowe, rozkłady nauczania, podręczniki metodyczne i podręczniki dla ucznia – ani jedna jednostka lekcyjna nie porusza tematyki edukacji medialnej.

W szkole podstawowej główny nacisk położony jest na inicjację sakramentalną oraz przekaz podstawowych prawd wiary. Jednak edukacja medialna, jak wspomniano wcześniej, to również wykształcenie właściwych postaw. Postawy wstrzeźliwości i uwrażliwienia na godność człowieka przekazywane są wychowankom w trakcie szkolnych lekcji religii w szkole podstawowej i stanowią cenne wsparcie dla działań z pogranicza edukacji medialnej. Edukacja medialna sama w sobie pozbawiona jest właściwie rozumianej antropologii i spojrzenia na człowieka charakteryzującego się chrześcijańskim miłosierdziem i dlatego wydaje się być skazana na porażkę. Wychowanie religijne obecnie w szkole podstawowej daje cenne podwaliny dla późniejszych działań ukierunkowanych na media, jako na rzeczywistość, która w wieku gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym staje się coraz ważniejsza dla człowieka.

Odmienne sytuacja prezentuje się w szkole gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej. Młodzieży gimnazjalna to uczniowie w wieku między 12 a 15 rokiem życia. Jest to okres związany z ważnymi zmianami biologicznymi, intelektualnymi i psychicznymi. Czas nauki w gimnazjum pokrywa się w psychologii z okresem zwanym wczesną adolescencją lub wiekiem dorastania²⁵. W podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce podkreślono, że jest to bardzo burzliwy okres w życiu człowieka. Wiek dorastania ma w znacznym stopniu charakter konfliktowy. Według psychologów uczniów w wieku gimnazjalnym charakteryzują²⁶:

- zmiany fizjologiczne, czyli dojrzewanie organizmu ludzkiego ilościowe (wzrost, waga ciała) i jakościowe (seksualne);
- zainteresowanie płcią przeciwną;
- wzmożony rozwój intelektualny;
- kształtowanie się nowych form działania przynależnych ludziom dorosłym;
- coraz bardziej autonomiczne kształtowanie religijności.

Dolna granica rozwoju jest bardziej określona przez czynnik fizjologiczny, a górna przez społeczny. Badacze wyróżniają w okresie dorastania trzy fazy: negatywną, idealizm młodzieńczy oraz fazę pozytywną²⁷. Dla fazy negatywnej charakterystyczny jest niepokój wewnętrzny, następuje wzmocnienie własnego „ja” Idealizm młodzieńczy to czas poszukiwania wzorów życiowych. W fazie pozytywnej następuje kształtowanie się światopoglądu oraz postaw życiowych. Niestety jest to okres, kiedy młodzież często pragnie być „dorosła”, a wyznacznikami tej dorosłości stają się: picie alkoholu, palenie papierosów, wczesna inicjacja seksualna lub narkotyki. Takim zjawiskom sprzyja propagowanie liberalnych poglądów dotyczących norm i wartości²⁸. Są one obecne w środkach społecznego przekazu, ale również w szkole. W tym wieku w życiu młodzieży pojawiają się liczne kryzysy, które odbijają się negatywnie na relacjach interpersonalnych²⁹. Jest

²⁵ S. KULPACZYŃSKI, *Psychologia rozwojowo-wychowawcza...*, Lublin 2009, 2. 151.

²⁶ S. KULPACZYŃSKI, *Psychologia rozwojowo-wychowawcza...*, s. 152.

²⁷ M. ŻEBROWSKA, *Rozwój dzieci i młodzieży*, s. 382–390.

²⁸ S. KULPACZYŃSKI, *Psychologia rozwojowo-wychowawcza...*, Lublin 2009, s. 168.

²⁹ *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010, s. 50.

to również czas rodzących się wątpliwości religijnych. Religijność dorastającej młodzieży staje się coraz bardziej autonomiczna³⁰. Wiara jest konfrontowana z rozumem i życiem, co według psychologów jest spowodowane rozwojem intelektualnym i uczuciowym. Może nastąpić krytyczna rewizja treści i przekonań religijnych, a wrogie nastawienie do Kościoła i antyreligijna propaganda obecna w wielu mediach pogłębiają ten kryzys. W okresie tym można wyróżnić trzy procesy rozwoju religijnego:³¹

- interioryzację – przechodzenie od religijności zewnętrznej do wewnętrznej. Za swoje są przyjmowane poglądy przekazywane przez rodzinę, parafię czy katechezę szkolną. Proces ten jest warunkiem, aby wykształciła się bardziej dojrzała osobowość religijna.
- absolutyzacja – w procesie tym przyjęte wartości religijne zostają ułożone według określonej hierarchii. Dla rozwoju religijnego człowieka ważne jest, by na pierwszym miejscu został postawiony Bóg. W przypadku wyboru innych wartości może nastąpić odrzucenie religii.
- socjalizacja – przejmowanie norm, wartości, wzorów religijnych ze środowiska ucznia. Badacze podkreślają rolę małych grup religijnych dla tego okresu. Według H. Wrońskiej nauczanie religii w małych zespołach przekazuje oprócz treści wiary również treści społeczne i zapewnia naturalne podstawy rozwojowe³².

Jest to trudny okres dla młodzieży oraz rodziców, wychowawców, nauczycieli i katechetów. Podstawa programowa Kościoła katolickiego w Polsce podkreśla, że młodzi ludzie poszukują własnej tożsamości, są krytyczni wobec Kościoła i reprezentujących go osób. Na sferę religijną mogą nawet przenosić konflikty z rodzicami³³. Świadomość zmian zachodzących w rozwoju młodzieży jest ważna, gdyż pomaga właściwie kształtować proces dydaktyczno wychowawczy. Podatność młodzieży na wpływy otoczenia w czasach relatywizmu i ekspansji mediów powoduje szczególne wyczulenie na przekazy-

³⁰ S. KULPACZYŃSKI, *Psychologia rozwojowo-wychowawcza...*, Lublin 2009, s. 175.

³¹ R. MURAWSKI, *Rozwój religijny* [w:] R. MURAWSKI (red.) *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, Warszawa 1989, s. 70–94.

³² H. WROŃSKA, *Katecheza a małe grupy szkolne i parafialne*, Lublin 2007, s. 163.

³³ *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010, s. 51.

wane przez media treści. W podstawie programowej podkreślono rolę korelacji nauczania religii z przedmiotami szkolnymi. Nie ma odrębnego przedmiotu z edukacji medialnej, ale każdy nauczyciel powinien pamiętać, by kształtować właściwy, krytyczny stosunek do treści przekazywanych przez media. Jednym z celów katechetycznych nauczania religii w gimnazjum jest kształtowanie sumienia, postaw moralnych oraz samooceny³⁴. Uczeń w oparciu o posiadaną wiedzę wypracowuje względnie stałe zachowania, reakcje poznawcze emocjonalnie motywowane wartościami najwyższymi odnosząc je zwłaszcza do miłości Boga, Kościoła, Ojczyzny i rodziny³⁵. Aby ten cel w pełni zrealizować wydaje się szczególnie zasadne uwzględnienie edukacji medialnej. Pozwoli ona wyposażyć młodzież w odpowiedni system ochronny przed zagrożeniami niesionymi przez współczesne media. Zalecana korelacja z pozostałymi przedmiotami zwraca szczegółowo uwagę na elementy edukacji medialnej, które występują np. na wiedzy o społeczeństwie, informatyce, wychowaniu do życia w rodzinie.

W gimnazjum obowiązuje seria podręczników „Pójść za Jezusem Chrystusem” pod redakcją ks. P. Tomasika.

- w 1 gimnazjum podręcznik „Twoje Słowo jest światłem na mojej drodze” – zawiera 60 katechez;
- w 2 gimnazjum młodzież uczy się z podręcznika „Ty ścieżkę życia mi ukazesz” – w którym jest 58 katechez ;
- w 3 to „Wy jesteście światłem świata” – zawierający 56 jednostek lekcyjnych.

Daje to łączną liczbę 174 katechez. W 1 klasie ani jedna lekcja nie dotyczy edukacji medialnej. W 2 klasie 28 lekcji odnosi się do zagadnień edukacji medialnej, głównie poprzez wychowanie moralne. Cele niektórych lekcji są wprost edukacyjno-medialne np. cele lekcji:

- Jak mądrze wykorzystywać czas?
  - po lekcji podaje zasady higieny korzystania z mediów elektronicznych;

³⁴ Podstawa programowa..., s. 152.

³⁵ Podstawa programowa..., s. 152.

- odwołując się do konkretnych przykładów omawia zagrożenia płynące z bezkrytycznej percepcji treści proponowanych przez środki przekazu.
- Jaką prasę czytać?
  - po analizie czasopism prawidłowo odróżnia te, które wspierają chrześcijański ideał miłości i rodziny od pism, które go zafałszowują;
  - na podstawie tekstów z podręcznika wyjaśnia moralne konsekwencje czytania niewłaściwych czasopism;
  - po lekcji podaje argumenty przeciwko czytaniu pism pornograficznych i innych wyśmiewających wartość czystości;
  - odnosząc się do historii Teda Bundy i jej podobnych ukazuje wspomagającą rolę wiary i praktyk religijnych we właściwym wyborze lektur.

W 3 gimnazjum do zagadnień edukacyjno-medialnych odnosi się 25 lekcji. w tym:

- Jaki jest świat, w którym żyję?
  - uczeń wymienia zagrożenia związane z globalizacją;
- Co sądzić o postępie technicznym?
  - na podstawie dostępnej wiedzy i doniesień medialnych omawia działalność ekologów i dokonuje jej oceny;
- Czy mogę coś zmienić w świecie?
  - potrafi omówić społeczny wymiar życia człowieka i powołania chrześcijańskiego
- Pan mówi
  - korzystając z doświadczenia i własnych przemyśleń formułuje zasady skutecznej komunikacji z innymi osobami.

Młódzież w wieku ponadgimnazjalnym pozostaje nadal w okresie adolescencji. Obejmuje on wiele płaszczyzn: fizjologiczną, intelektualną, emocjonalną, religijną, społeczną i kulturową. Może sięgać nawet poza 21 rok życia. Zasadniczo obejmuje on okres między 15 a 18 rokiem życia. Charakterystyczną właściwością tego okresu jest przywiązanie do osób spoza rodziny i uleganie wpływom rówieśników³⁶. Najważniejszym zadaniem okresu adolescencji jest

³⁶ *Podstawa programowa...*, s. 70.

kształtowanie się własnej tożsamości. „Religijność współczesnego nastolatka bywa selektywna (wybiórcze przyjmowanie zasad moralnych), impresywna (nastawienie na przeżycie), indywidualistyczna (uznanie wiary za sprawę prywatną), naskórkowa (chodzenie do kościoła bez podejmowania trudu przemiany życia) oraz podatna na kryzysy.”³⁷.

Jest to czas dochodzenia do autentycznej religijności. W okresie tym powinna się ukształtować religijność oparta na prawdzie, oryginalności, szczerości, zgodności z wewnętrznymi zasadami danej osoby³⁸. Dzięki temu, że młodzież uzyskuje autentyczną religijność łatwiej odnajduje swoją rolę w świecie, co pomaga w zrozumieniu sensu życia. Według psychologów w rozwoju religijnym dziewczęta wyprzedzają o dwa lata chłopców. W świadomości religijnej u dziewcząt zostają mocniej zaakcentowane elementy emocjonalne i społeczne, a u chłopców rozumowe. Uczucia religijne dziewcząt są intensywniejsze, bardziej różnorodne, w praktykach religijnych również dominują kobiety. W modlitwie więcej głębi wykazują mężczyźni³⁹. Niebezpieczną tendencją w świecie młodzieży jest pogłębiająca się dezorientacja względem różnych propozycji religijnych⁴⁰. Dzieje się tak, ponieważ religię postrzega się jako sprawę prywatną, a zasady etyczne są uzasadniane prawami ludzkimi, a nie odnoszone do prawa Bożego. Młodzi ludzie mogą poszukiwać religii w ruchach pseudocharyzmatycznych lub w parapsychologii, bądź hołdować popularnym „idolom” (seks, pieniądze, narkotyki, celebryci). Zagrożenia współczesnego świata szczególnie dotyczą młodzieży, a sytuację tę pogłębiają złe relacje w rodzinie, które niestety są dość częste „zaburzona komunikacja w rodzinie, nieprawidłowe relacje, brak dojrzałej religijności, konsumpcyjny tryb życia, pracoholizm, niekiedy przemoc, wpływają na kształtowanie się nieprawidłowej tożsamości”⁴¹. Młody człowiek jest podatny na oddziaływanie szko-

³⁷ Tamże, s. 70–71.

³⁸ S. KULPACZYŃSKI, *Psychologia rozwojowo-wychowawcza...*, Lublin 2009, s. 213.

³⁹ CZ. WALESA, *Kształtowanie się religijności u młodzieży* [w:] J. STALA (red.), *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, Kielce 2004, s. 168.

⁴⁰ *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, s. 71.

⁴¹ Tamże, s. 71.

ły. Negatywne zjawiska to przemoc i agresja, które nie są tak łatwe do wychwycenia jak w gimnazjum. Ważnym celem katechetycznym jest odkrywanie powołania chrześcijańskiego. Nauczyciel powinien pamiętać o zaleceniu, że wiedza i umiejętności nie mogą przesłonić tego co najbardziej ludzkie: ducha i religijnego wymiaru egzystencji⁴².

Również dla tego etapu edukacyjnego uwzględnianie edukacji medialnej ma bardzo ważne znaczenie. Współczesna młodzież narażona jest na różne cywilizacyjne pułapki spowodowane oderwaniem od pełnej prawdy o człowieku. Do takich pułapek cywilizacyjnych zaliczane są: nałóg medialny, odurzanie się (papierosy, alkohol, narkotyki, lekarstwa), wszechobecna psychomanipulacja np. reklamy, gry multimedialne. Brak właściwej reakcji jest trudny wychowawczo, ponieważ stosowanie represji może wywołać bunt, a pobłażanie wrażenie akceptacji i demoralizację⁴³. Janusz Mastalski podkreśla, że młodzież w tym okresie życia przeżywa poważne trudności: samotność w rodzinie, brak życzliwości i mądrego wspomaganie, szkoła, która nie wspiera ucznia, ani na polu wiedzy ani wartości, zaburzenie świata wartości, zastępowanie wartości kultem pieniądza, swobodą, relatywizmem⁴⁴. Podobnie, jak na pozostałych etapach edukacyjnych wprowadzanie edukacji medialnej pozwoli na właściwe wychowywanie młodego człowieka.

W szkołach ponadgimnazjalnych licealnych i technicznych obowiązuje program „Świadek Chrystusa”, wszystkie podręczniki są pod redakcją ks. Piotra Pierzchały.

- W pierwszej klasie młodzież uczy się z podręcznika „Być świadkiem zmartwychwstałego w Kościele” – 55 lekcji;
  - w 2 klasie obowiązuje „Być świadkiem Zmartwychwstałego w świecie” – 56 jednostek lekcyjnych;
  - w w klasie 3 „Być świadkiem Zmartwychwstałego w rodzinie” – 45 lekcji,
- co daje łącznie 156. Trzecia klasa zawiera mniej lekcji z uwagi na

⁴² Tamże, s. 72.

⁴³ M. PRZETACZNIKOWA, G. JAKIELŁO-JARZA, *Psychologia wychowawcza, społeczna i kliniczna*, Warszawa 1977.

⁴⁴ J. MASTALSKI, *Przyszłość nastolatka. Perspektywa pedagogiczna*, „Pedagogika Katolicka” 1:2007 nr 1a, s. 88–96.

matury i egzaminy techniczne, które wpływają na skrócenie roku szkolnego.

W 1 klasie 13 lekcji może zostać uznane za zawierające elementy edukacji medialnej, z czego jedna w całości została poświęcona tematyce mediów.

- Temat nr 8 „Boży człowiek w kolorowym świecie mediów” został powiązany z następującymi celami:
- rozpoznawanie wartości i zagrożeń związanych z korzystaniem ze środków społecznego przekazu;
- nabywanie umiejętności odpowiedzialnego i selektywnego korzystania przez katolika z mediów.

ponadto po lekcji uczeń powinien potrafić:

- zdefiniować media
- wyjaśnić jak środki społecznego przekazu wpływają na odbiorcę
- własnymi słowami określić przyczyny uzależnień od mediów
- podać skutki fizyczne i psychiczne uzależnień od mediów
- własnymi słowami uzasadnić wyższość przekazu wiedzy i informacji poprzez relacje z drugim człowiekiem nad przekaz wiedzy z mediów
- sam stwierdzić konieczność głoszenia prawdy w mediach

Dwadzieścia jeden jednostek lekcyjnych może być powiązane z edukacją medialną w klasie 2. Przykłady lekcji:

- Ponętne piękno
  - na podstawie doświadczenia definiuje piękno;
  - sam stwierdza co jest kiczem;
  - po spotkaniu odróżnia piękno od kiczu;
  - po lekcji rozpoznaje wartości piękna;
  - po analizie tekstu z podręcznika rozumie zagrożenia, jakie niesie ze sobą pornografia;
- Alkohol i narkotyki – pierwszy krok do ubezwłasnowolnienia –
  - po lekcji samodzielnie wyjaśnia negatywny wpływ alkoholu, narkotyków i innych nałogów na życie człowieka;
  - na podstawie lekcji argumentuje potrzebę wolności w życiu człowieka;
  - na podstawie analizy tekstów biblijnych wyjaśnia biblijną koncepcję wyzwolenia i wolności;

- na podstawie świadectw osób zniewolonych podaje argumenty przeciw sięganiu po używki;
- wykonuje plakat promujący wolność od nałogów.

Dwadzieścia jednostek lekcyjnych w klasie trzeciej może zostać powiązane z celami edukacji medialnej. Przykładowy temat lekcji to:

- Pornografia – pseudonauczycielka seksualności
- ukazanie integracji seksualnej człowieka;
- po lekcji uczeń definiuje pojęcie pornografii;
- po lekcji dostrzega różnice, pomiędzy pornografią soft core a hardcore;
- sam stwierdza, że pornografia odrywa akt seksualny dwojga osób z kontekstu ich miłości i przedstawia ich ciała w sposób czysto instrumentalny;
- wymienia sposoby radzenia sobie z pornografią;
- dostrzega niebezpieczeństwa płynące z pornografii

Powyższa analiza uwidacznia, że w podręcznikach katechetycznych funkcjonujących na terenie Diecezji warszawsko-praskiej zachowano zalecenia dotyczące wprowadzenia założeń edukacji-medialnej do innych przedmiotów szkolnych.

Ponieważ formacja permanentna katechetów jest ważnym wyzwaniem dla każdej diecezji należy również prześledzić ofertę szkoleń i kursów adresowanych do katechetów.

Ogółem w latach 2013–2015 4 szkolenia przeprowadzone przez Wydział Katechetyczny Diecezji warszawsko-praskiej dotyczyły lub zawierały elementy edukacji medialnej dla katechetów. Pokazuje to, że Kościołowi zależy na zwiększeniu kompetencji edukacyjno-medialnych nauczycieli religii.

Powyższa analiza uwidacznia, że w podręcznikach katechetycznych obowiązujących na terenie Diecezji warszawsko-praskiej na poziomie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym obecne są elementy edukacji medialnej. W szkole podstawowej główny nacisk położony jest na inicjację sakramentalną oraz przekazanie podstawowych prawd wiary. Jednak zawsze od katechety zależy, jakie lekcje przeprowadzi w ramach zajęć pozostających po zrealizowaniu treści podręcznika. Dobrą okazję stanowią tzw. zajęcia karciane nauczycieli, w trakcie których katecheci mogą realizować zajęcia z edukacji medialnej.

Oczywiste jest, że elementy edukacji medialnej realizowane w trakcie zajęć z religii nie są wystarczające dla osiągnięcia pełni celów, jakie stawia sobie edukacja medialna. Stanowią jednak istotny wkład w budowanie kompetencji medialnych i kształtują świadomych odbiorców mediów.

Słowa klucze: media, społeczeństwo, informacja, edukacja medialna; katecheza, podręczniki katechetyczne; diecezja warszawsko-praska.

Key words: *media, society, information, media education, religious education, religious education textbooks, diocese of Warszawa-Praga.*

SUMMARY

Elements of media education in religious education school textbooks in use within the Diocese of Warszawa-Praga

Nowadays, media have become tools of great power of influence over the society. Not only do the media inform about the reality surrounding mankind, but also they may freely create it. In this context, the author undertook deliberations on the presence and the significance of media education in religious education school textbooks used in the East Warsaw diocese.